

O‘ZBEK XALQINING SHAKLLANISH TARIXI

Qosimjonova Nodirabegim Farxodjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti, Tarix fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek xalqining shakllanish tarixi tadqiq etiladi. Xalqimiz juda katta davr ichida bir qancha ijtimoiy-iqtisodiy bosqichlardan o‘tib, murakkab jarayonlar davomida elat va so‘ngra millat bo‘lib shakllangan. Qang‘ davlati davrida Movarounnahr va unga tutash mintaqalardagi xalqlarning iqtisodiy, siyosiy hamda etnomadaniy aloqalarning tobora rivojlanishi natijasida turkiy tilli etnoslar ustuvorlik qilib, yangi turkiy etnoslar - qang‘ar elati paydo bo‘ldi va o‘ziga xos uyg‘unlashgan madaniyat shakllandi. Antropolog olimlarning ta‘kidlashlaricha, aynan shu davrlarga kelib, Markaziy Osiyoning vodiy va vohalarida yashovchi sug‘diylar hamda qang‘arlarning tashqi qiyofalarida hozirgi o‘zbek va voha tojiklariga xos O‘rta Osiyo ikki daryo oralig‘i antropologik tipi to‘liq shakllangan.

Kalit So‘zlar: Elat, millat, “Qovunchi madaniyati”, “Turk”, uy-joylar qurilishi, , milliy taomlar, “o‘zbek”.

KIRISH

O‘zbek xalqi o‘zining ko‘p asrlik va boy tarixiga ega. Xalqimiz juda katta davr ichida bir qancha ijtimoiy-iqtisodiy bosqichlardan o‘tib, murakkab jarayonlar davomida elat va so‘ngra millat bo‘lib shakllangan. Mazkur jarayonlarni o‘rganish etnografiya fanining bugungi kundagi eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda Vatanimiz va unga tutash bo‘lgan hududlarda keng ko‘lamda olib borilgan arxeologik va antropologik tadqiqotlar hamda qadimgi yozma manbalarning tarixiy tahliliga ko‘ra, o‘zbek xalqining kelib chiqish tarixi qator xronologik bosqichlar (bronza va ilk temir, antik, ilk o‘rta asrlar va o‘zbek ajdodlarining alohida etnik birlik (elat) bo‘lib shakllangan davrlari)dan iborat. Uning birinchi xronologik bosqichi so‘nggi bronza va ilk temir davrlariga tegishli bo‘lib, aynan ushbu davrdan boshlab o‘zbek xalqi ikki etnik ildiz asosida rivojlangan. Uning birinchi ildizi o‘troq dehqonchilik madaniyati etnik komponentlaridan iborat bo‘lsa, ikkinchisi esa bronza va ilk temir davrining chorvador qabilalari etnik komponentlaridan tarkib topgan

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ma‘lumki, mil.avv. III asrda Sirdaryoning o‘rta oqimida turkiy va so‘g‘diylar ittifoqi asosida Qang‘ davlati tashkil topgan. Qang‘ davlati davrida Movarounnahr va unga tutash mintaqalardagi xalqlarning iqtisodiy, siyosiy hamda etnomadaniy aloqalarning tobora rivojlanishi natijasida turkiy tilli etnoslar ustuvorlik qilib, yangi turkiy etnoslar - qang‘ar elati paydo bo‘ldi va o‘ziga xos uyg‘unlashgan madaniyat shakllandi. Tarixiy va arxeologik tadqiqotlarda ushbu madaniyat “Qovunchi madaniyati” nomini olgan. Antropolog olimlarning ta‘kidlashlaricha, aynan shu davrlarga kelib, Markaziy Osiyoning vodiy va vohalarida yashovchi sug‘diylar hamda

qang'arlarning tashqi qiyofalarida hozirgi o'zbek va voha tojiklariga xos O'rta Osiyo ikki daryo oralig'i antropologik tipi to'liq shakllangan¹.

Akademik K.Shoniyozovning ta'kidlashicha, turkiy tilning Markaziy Osiyoda keng tarqalishida qadimgi xun va usun hamda ularning tarkibidagi barcha turkiyzabon qabilalarning hissasi juda katta bo'lgan, albatta. Mazkur qabilalar ta'sirida miloddan avvalgi I - milodiy I asrlar davomida o'tmishda sharqiy eron til turkumidagi turg'un xalqlar (saklar, massagetlar, sug'diylar, xorazmliklar va boshqalar) hamda qabilalarning ma'lum bir qismi til jihatdan batamom turkiylashgan edi. "Turk" atamasi ko'pchilik qabilalar uchun etnik nom emas, til umumiylikni anglatuvchi so'z bo'lib ham kelgan. Masalan, Mahmud Qoshg'ariy Xitoydan to Rum chegaralarigacha bo'lgan katta hududda yashovchi turkiy qabilalarni tilga olib, ularni ko'pchiligini "turklar" deb atagan edi.

NATIJA

O'zbeklar deb, shimoliy Orolbo'yi va Sirdaryo bo'ylaridagi viloyatlar hamda ayrim shimoliy hududlarda ko'chib yuruvchi urug'lar tushunilgan. Keng ma'noda esa manbalarda Abulxayrxon (1428-1468 yy.) xonligi hududida yashovchi barcha aholini anglatgan. Abulxayrxon hukmronligi davrida "o'zbek" atamasi urug'larni birlashtiruvchi umumiy nom sifatida Sharqiy Dashti Qipchoqda kengroq tarqalgan bo'lishi mumkin. XV-XVI asrlarning oxiriga kelib O'rta Osiyo ikki daryo oralig'i vohalariga ko'chmanchi turkiy tilli urug'larning so'nggi, katta oqimi kirib kelgan. Tadqiqotchilar ularga nisbatan "Dashti Qipchoq o'zbeklari" iborasini qo'llaydi. Qolaversa, ushbu guruhni umumiy jamoa sifatida talqin etish holatlari ham kuzatiladi. XVI asrda o'zbek urug'lari ro'yxatining tahlili shuni ko'rsatadi shayboniy o'zbeklarning Movarounnahrda kirib kelishidan so'ng ularning tarkibi birmuncha o'zgargan². Masalan, ularning tarkibiga Movarounnahr hududiga shayboniylar kirib kelishidan oldingi davrlardan buyon yashab kelgan jaloyir, qang'li va turkman kabi ayrim urug'larning nomi ham kiritilgan.

MUHOKAMA

O'zbeklarning an'anaviy turar-joylari qadimdan o'ziga xos bo'lib, ular yashagan mintaqaning tabiiy-geografik sharoiti bilan bog'liq bo'lgan. Turar-joylar barpo etishda qurilish konstruksiyasi va uslubi, loyihasi hamda bezaklari bilan ajralib turgan, mustaqil va o'ziga xos Farg'ona, Buxoro, Xiva hamda Shahrisabz me'morchilik yo'nalishlari mashhur bo'lib kelgan. Uy-joy qurilishida o'zbeklarda ba'zi bir o'ziga xoslik saqlansa-da, umumiy yagona me'morchilik tipi keng tarqalgan bo'lib, qadimiy uylar odatda, ko'cha va qo'shni tomoni derazasiz devor bilan o'ralgan hovlilardan iborat bo'lgan. Barcha turar-joy va xo'jalik xonalarining oynalari ichkari tomonga qaratilgan. Hovli ikki qismga: bolalar va ayollar uchun ichkari hamda nomahram erkaklar va begonalar uchun mehmonxona shaklidagi hashamatli xonalardan iborat tashqari hovliga bo'lingan. Hunarmandlarning uylarida do'kon va shogirdlar yashaydigan xonalar ham tashqarida joylashgan. Eng ko'p tarqalgan variantlardan biri dahliz va katta xonadan iborat bo'lgan uylarni ko'rsatish mumkin. Bunday uy-joylar odatda, oldi ham ayvonli va ayvonsiz qilib qurilgan. O'rtacha oilalarda esa mehmonxona sifatida uyning bir hujrasi ajratilgan. Aholi o'rtasida an'anaviy paxsa uylar qurish bilan birga naqshinkor ganchli binolar qurish ham mavjud bo'lgan. O'zbeklarda doimiy uy-joylar qurilishida mahalliy tuproqdan tayyorlangan loy asosiy qurilish materiali hisoblanib, ayrim o'ziga to'q xonadonlarda pishgan g'ishtdan ham uylar qurilgan. Buxoro va Xivada hovli eshiklariga jez yoki temirdan yasalgan bolg'a yoki

¹Doniyorov.A.X, Bo'riyev.O.B, Ashirov. A.A. Markaziy osiyo xalqlari etnologiyasi. T.: - 2020. 65-69-betlar.

²Jabborov I. O'zbek xalq etnografiyasi. T. 1994, 55-bet.

xalqasimon boldoq osilgan. Eski tipdagi uylarning xonalari va oynalari ayvonga chiqqan, darchalar yer sathi bilan teng bo'lgan. Eshiklar ichkariga, darchalar esa tashqariga ochilgan. Deraza yoki eshikning yuqori qismiga yorug'lik tushadigan piramon (tobazon) qo'yilgan, unga yog'och yoki ganchdan yasalgan panjara o'rnatilgan.

XULOSA

O'zbek xalqining an'anaviy milliy taomlari moddiy madaniyatning asosiy uzvlaridan birini tashkil etishi bilan birga unda xalqning o'tmishi, etnoslararo aloqalar, ijtimoiy tuzum va iqtisodiyotning milliy madaniyat, kundalik turmush tarziga ta'siri hamda xalqona urf-odatlar o'z ifodasini topgan. Bundan tashqari, har qanday etnosda bo'lgani singari o'zbek milliy taomlarida ham xalqning xo'jalik mashg'ulotlari, milliy va diniy qarashlari aks etgan bo'lib, ularning ayrimlari mahalliy tabiiy shart-sharoitga bog'liq tarzda o'zgarib, rivojlanib borgan. Qolaversa, milliy taomlar moddiy madaniyatning boshqa elementlariga nisbatan ancha konservativ bo'lib, ular o'zida barqaror diniy-etnik xususiyatlarni saqlab qolgan. O'zbeklarning an'anaviy kiyimlari asrlar davomida ko'p marta o'zgarib, yangilanib va takomillashib kelmoqda. Har-bir davrning o'ziga xos, milliy va an'anaviy kiyim-kechaklari mavjud bo'lgan. O'zbekiston hududida yashagan eng qadimgi ajdodlarimizning kiyim-kechaklari ham dunyoning boshqa mintaqalaridagi xalqlarning kiyimlari kabi tabiiy iqlim, turmush sharoiti va urug'-qabila an'analari asosida shakllangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I. A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. - T, 1998
2. Abduxaliqov S. Madaniyat tarixi va uning masalasi. - T.: Fan, 1992
3. «Avesto» va uning insoniyat taraqqiyotidagi o'rni. - Toshkent-Urganch, 2001
4. Ashirov A. O'zbek xalqining qadimiy e'tiqod va marosimlari. - T.: A. Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007
5. Bo'riyev O.B. An'anaviy uy qurish bilan bog'liq rasm-rusumlar. //O'zbek xalqi boqiy qadriyatlari. — Qarshi, 2005
6. Jabborov I. O'zbek xalq etnografiyasi. T. 1994, 55-bet.
7. Shoniyozov K.Sh. O'zbek xalqining shakllanish jarayoni. — T.: Sharq, 2001.
8. История первобытного общество. — М.: Наука, 1988
9. История Узбекистана в источниках. — Т.: Фан, 1984
9. Косвен И. Очерки истории первобитной культуры. - М, 1957
10. Makhmudovna, A. Sh.(2021/12/30). the role of hometasks in teaching german as foreign language. Eurasian journal of academic research, 865,866,867
11. Makhmudovna, A. Sh. The motivating power of fairy tales in fpreign language classroom. propescts of development of science and education conference proceedings, 33,34
12. Makhmudovna, A. Sh. Nutq madaniyatini shakllantirishda so'z va muloqot madaniyati asosiy omildir. Interdisciplinary issues of aplied linguistics and actual problems and solutions in Distance Education, 337,338,339,340

